

Deindividuacija u navijačkim skupinama

Vučina, Vana

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:934325>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij psihologije

Vana Vučina

Deindividuacija u navijačkim skupinama

Završni rad

Mentor: doc. dr. sc. Marija Milić

U Osijeku, 2023.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju
Preddiplomski studij psihologije

Vana Vučina

Deindividuacija u navijačkim skupinama

Završni rad

Područje društvenih znanosti, polje psihologija, opća psihologija

Mentor: doc. dr. sc. Marija Milić

U Osijeku, 2023.

Sadržaj

1. UVOD	1 - 2
2. POVIJEST NAVIJANJA I RAZVOJ NAVIJAČKIH SKUPINA	2
2.1 Povijest navijanja	2 - 4
2.2 Razvoj navijačkih skupina	4
2.3 Nastanak i povijest navijačke skupine Bad Blue Boys	4 - 5
3. DEINDIVIDUACIJA	6
3.1 Definicija deindividuacije	6 - 7
3.2 Teorije deindividuacije	7 - 14
4. DEINDIVIDUACIJA I NAVIJANJE	14
4.1 Istraživanja deindividuacije u navijačkim skupinama	14 - 16
4.2 Primjeri deindividuacije kod navijačke skupine Bad Blue Boys	17 - 18
5. ZAKLJUČAK	18 - 20
6. LITERATURA	21 - 23

Sažetak

Nogomet je jedan od najproširenijih sportova na svijetu, a uz njega dolaze i brojne navijačke skupine. Navijačke skupine mogu pokazivati antisocijalna ponašanja uključujući nasilje, paljenje baklji, demoliranje stadiona i ostale oblike nereda i huliganizma. Pojavljivanju ovakvih agresivnih ponašanja pridonosi i deindividuacija, odnosno slabljenje uobičajenih stega u ponašanju. Postoje dva glavna čimbenika koja dovode do deindividuacije, a to su difuzija odgovornosti i veći stupanj priklanjanja grupnim normama. U ovom radu objašnjene su Le Bonova teorija ponašanja gomile, Festingerova teorija fenomena deindividuacije, Zimbardov model deindividuacije kao i neke od suvremenih teorija. Osobe koje se više identificiraju s odabranim klubom sklonije su deindividuaciji od osoba koje se ne identificiraju s odabranim klubom u tolikoj mjeri. Osim toga, osobe koje imaju strah od odbacivanja i visoku potrebu za pripadanjem spremnije su za sudjelovanje u navijačkim sukobima. Unutar navijačkih skupina pojedinci osobni identitet povezuju s grupnim identitetom navijačke skupine koji se dodatno ističe sličnim oblačenjem navijača iste skupine. Suparničko ponašanje među navijačkim skupinama pojačava se željom za izgradnjom pozitivne slike o svojoj navijačkoj skupini omalovažavanjem suparničke skupine. Članovi navijačke skupine GNK Dinama u Zagrebu, Bad Blue Boysi, od svog su začetka sudjelovali u više desetaka navijačkih nereda i tučnjava. Uzrok većine tih nereda može se objasniti deindividuacijom, odnosno osjećajem anonimnosti, uronjenosti u masu i osjećajem da neće biti kažnjeni za svoja djela. Daljnjim istraživanjima tematike deindividuacije treba se ustvrditi kako smanjiti osjećaj deindividuacije članova navijačkih skupina kako bi se smanjila i pojava nereda.

Ključne riječi: deindividuacija, teorije deindividuacije, navijačke skupine, huliganizam, Bad Blue Boys

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 19. 9. 2023.

VANA VUČIĆA ; 0122233555

Ime i prezime studenta, JMBAG

1. UVOD

Za mnogobrojne navijače, slijediti njihov odabrani nogometni klub je njihova doživotna strast. Navijači mogu biti nezadovoljni igrom igrača ili odlukama kluba ili trenera, ali njihova ljubav prema klubu ostaje. Posebno predani navijači za svoje klubove podnose i loše vrijeme, duge puteve na gostovanja kao i velike financijske troškove, a očekivani rezultati utakmica nisu zagantirani. Ponekad strast navijača na bitnim utakmicama može prerasti u nasilje i agresiju. Neslaganja i borbe među navijačima postoje od kada postoji nogomet no 1960ih i 1970ih godina pojava nasilja među navijačima nazivala se engleskom bolešću (Gifford, 2006). Naime, navijači engleskih nogometnih klubova poznati su po prošlosti navijačkog nasilja na koje su se ugledale brojne druge navijačke skupine.

Kako u popularnim, tako i u znanstvenim knjigama o sportu nerijetko se može naići na podatak o nogometu kao najpopularnijoj svjetskoj igri ili sportu (Šantek, 2017). Uzevši u obzir da se na nogomet gleda kao na najpopularniji svjetski sport, logično je zaključiti i da klubovi imaju mnogo pratitelja, odnosno navijača. Zbog tih velikih skupina navijača, nogometne navijačke skupine su jedan od najboljih primjera za objašnjenje deindividuacije.

Deindividuacija je slabljenje uobičajenih ograničenja u ponašanju. Svaka osoba ima neke internalizirane društvene norme poput ne ukradi, ne nanosi bol drugome i slično, ali pravila mase ponekad se razlikuju od pravila pojedinca. Grupne norme odnose se na neku razinu aktivnosti ili društvenih uvjerenja za koje se zaključilo da su prikladni odnosno poželjni u nekoj grupi. One sadrže očekivane oblike ponašanja koje je grupa postavila formalno ili neformalno, a članove se motivira da se ponašaju u skladu s grupnim normama te se za njihovo poštivanje ili nepoštivanje dobivaju pozitivne ili negativne posljedice (Furlan i suradnici, 2005). Norme koje postavi neka grupa mogu se razlikovati od ustaljenih društvenih normi. Slabljenje normativnih ograničenja u mnoštvu ljudi može dovesti do impulzivnijih i devijantnijih ekstremnih ponašanja. Deindividuacija se može definirati i kao psihološko stanje smanjene samoevaluacije koje dovodi do slabljenja ustaljenih ograničenja u ponašanju kada se osoba nalazi u mnoštvu. U ovakvim situacijama je pojedincima smanjen i promijenjen doživljaj svijesti o sebi i ličnosti, osoba gubi individualnost i postaje dio mase (Aronson i suradnici, 2005).

Dva čimbenika deindividuacije dovode do impulzivnih djela. Prvi je taj što se smanjuje osjećaj odgovornosti za vlastite postupke zato što se smanjuje vjerojatnost da će bilo koji pojedinac biti izdvojen ili okrivljen za neko djelo budući da u grupi može doći do pojave

difuzije odgovornosti. Difuzija odgovornosti je doživljaj smanjene osobne odgovornosti za ponašanje i posljedice svojih postupaka koji se kod pojedinca javlja u grupnoj, socijalnoj situaciji (Furlan i suradnici, 2005). Pojedinac čini neko djelo te se za njega ne osjeća odgovornim ni krivim jer se ponašao kako se ponaša većina (Furlan i suradnici, 2005). U takvim je situacijama teško razaznati tko je započeo nered ili tko je napravio koji potez. Drugi čimbenik je taj što deindividuacija povećava stupanj u kojem će se pojedinci pridržavati grupnih normi, to znači da deindividuacija ne vodi nužno do agresivnog ponašanja već je njihovo ponašanje ovisno o grupnim normama (Hewstone i Stroene, 2001). Grupne norme odnose se na razine aktivnosti, postignuća, načine reagiranja ili vrsta uvjerenja koji se smatraju prikladnima i poželjnima u nekoj grupi (Furlan i suradnici, 2005). Važno je napomenuti i kako se norme unutar grupa mogu bitno razlikovati od normi društva i kulture određene zajednice. Odnosno u grupnim situacijama ili u mnoštvu mijenjaju se same norme kojih se ljudi inače pridržavaju unutar društva (Hewstone i Stroene, 2001).

Ovim radom bit će dat kratak povijesni pregled razvoja i nastanka europskih i hrvatskih navijačkih skupina, bit će definirana deindividuacija te opisane temeljne teorije deindividuacije. Osim toga, u radu će biti opisano nekoliko istraživanja koja povezuju nogometno navijanje i deindividuaciju kao i primjeri nogometnih nereda koji se mogu objasniti u kontekstu deindividuacije.

2. POVIJEST NAVIJANJA I RAZVOJ NAVIJAČKIH SKUPINA

U ovom poglavlju bit će objašnjen pojam navijačkog huliganizma kao i sama povijest i kratak pregled razvoja navijačkih skupina. Osim toga bit će objašnjen i početak i razvoj navijačkih nereda u svijetu i Europi. Posebno će biti objašnjena povijest stvaranja hrvatskih navijačkih skupina Bad Blue Boys i Torcide kao dvaju najstarijih i najvećih skupina u Hrvatskoj.

2.1. POVIJEST NAVIJANJA

Pojam navijačkog huliganizma nema specifičnu pravnu definiciju (Hopkins i Treadwell, 2014). Dunning i suradnici (1986) huliganizam objašnjavaju kao antisocijalna ponašanja koja se događaju u kontekstu nogometa, primjerice bacanje predmeta na teren, vandaliziranje stadiona i privatnih posjeda kao i započinjanje verbalne i fizičke agresije protiv članova suparničke navijačke skupine. Iako se navedeni primjeri odnose na situacije koje se ponekad događaju prilikom nogometnog navijanja, važno je napomenuti da se huliganizam može pojaviti i van nogometnih stadiona na primjer na bilo kakvom javnom mjestu gdje se

huligani mogu susresti prije i nakon utakmice (Greco, 2021). Stereotipi o huliganstvu opisuju huligana kao muškarca koji se teško uklapa u društvo, delinkvent je u svakodnevnom životu te nogometne utakmice koristi kao izliku za divljanje na stadionu (Brimson, 2006). Mnoštvo je primjera nogometnih huliganizama kao što su: pretučeni policajci na stadionu Parc de Pince na utakmici između Pariss Saint – Germaniea i Caena, napad četvorice huligana u blizini stadiona Bollaert u Lensu za vrijeme Svjetskog prvenstva, zatim sve učestaliji izljevi rasizma i ksenofobije na stadionima diljem Europe te Crvene zvezde u bivšoj Jugoslaviji. Nije dovoljno samo promatranje slučajeva huliganskih ekscesa kako bi se shvatilo huliganstvo, već je bitno smjestiti ih unutar povijesnih i društvenih prilika.

Iako je pripisano modernom nogometu, huliganstvo nije uvijek strogo vezano uz nogomet, već se može događati i u drugim društvenim okvirima. Huliganstvo postoji još od antičkih igara. Jedan od najranijih zapisa između sukoba suparničkih navijača potječe od Tacita te opisuje nered u Pompejima 59. godine tijekom gladijatorskih igara, gdje su tijekom igara navijači počeli s uvredama, a zatim gađanjem kamenjem te na kraju oružanim sukobom u kojem je stradalo mnoštvo ljudi. Kao kazna za takav čin Pompejima je nametnuta desetogodišnja kazna odnosno zabrana sudjelovanja na sportskim natjecanjima, a navijački klubovi su raspušteni (Brimson, 2006).

Kao jedan od istaknutijih primjera s kraja 19. stoljeća izdvaja se nered u Cappielowu 8. travnja 1899. Tijekom utakmice polufinala kupa između Greenock Mortona i Port Glasgow Athletic kluba izbila je pobuna u kojoj se međusobno sukobilo otprilike 200 gledatelja utakmice (Tranter, 1995). Događaj ne opisuje samo oštro suzbijanje nereda od strane policije, nego i porast nasilja u britanskom nogometu koji se događao šezdesetih godina. Oblici nasilja nisu nužno bili prouzročeni rezultatom utakmice, odlukom suca, ponašanjem igrača, već je ono postalo organizirano i promišljeno. Velika Britanija smatra se ishodištem huliganstva. Još uvijek nije objašnjeno zašto je nogomet obilježen nasiljem više od drugih sportova. Jedan od mogućih odgovora može biti u prvoj polovici 20. stoljeća gdje je Engleska u razvijenosti nogometa dominirala nad drugim europskim zemljama. Engleska je zaslužna za razvoj ovog sporta i u Ujedinjenom Kraljevstvu jer je tamo nogomet prvi put postao propisno organiziran, demokratiziran i populariziran. Demokratizacija nogometa i njegova popularnost počeli su privlačiti različite ljude različitih karakteristika i crta ličnosti, gledatelji su bili iz različitih slojeva društva te su manje poznavali igru. Te su promjene dovele do smanjenja vesele i slavljeničke atmosfere koja je ranije prevladavala na stadionima i zamjenile ju atmosferom veće napetosti i češćih nereda (Brimson, 2006).

Još jedan razlog promjene atmosfere na stadionima bio je ekonomske prirode. Naime, klubovi su poticali mlade ljude na okupljanje na stadionima ponudom jeftinih karata na rubovima tribina, odnosno na lošijim dijelovima stadiona. Osim toga, javljaju se i adolescentske kulture razbijači, *teddy boysi*, pankeri i dr. Krajevi stadiona postali su teritorij mladih navijačkih grupa koje su se počele grupirati prema momčadima i navijačkoj subkulturi kojoj su pripadali. Počele su se oblikovati zajednice s vlastitim identitetima, ritualima, amblemima, znakovima prepoznavanja i načinima odijevanja. Te su se zajednice razlikovale od današnjih navijačkih skupina u tome da nisu imale nazive koji bi ih povezali s klubom. Nova i aktivnija potpora stvorila je kulturu suprotstavljanja koja je rezultirala pojavom huliganizma. Umjesto sprječavanja nasilja od strane uprave klubova i policije, odjeljuju se navijačke tribine i segregiraju skupine što dodatno pridonosi rivalstvu jer svaka od njih želi biti u centru pažnje i biti viđena (Brimson, 2006).

Smatra se da većina huligana potječe iz radničke klase za koju je karakterističan stereotip nasilno rješavanje sukoba. Snažni osjećaj povezanosti između članova skupina međusobno i neprijateljstva prema drugima znači da je rivalstvo nemoguće izbjeći prilikom susreta (Brimson, 2006).

2.2. RAZVOJ NAVIJAČKIH SKUPINA U EUROPI

Navijači nogometnih klubova u ostatku Europe nastojali su oponašati svoje engleske pandane te biti na jednak način prepoznatljivi i braniti sliku o sebi kao navijačima. Povećanje broja navijačkih skupina koje su se međusobno odmjeravale natječući se za teritorij na stadionu pretvorilo je nasilje u temeljnu osobinu navijačke kulture u zemljama cijele Europe. Širenjem huliganstva na stadionima sve više se taj pojam počeo proučavati u različitim zemljama. Istraživanjima ove tehnike nastojalo se shvatiti huliganstvo na nacionalnoj i lokalnoj razini proučavanjem funkcioniranja unutar navijačkih skupina.

2.3 NASTANAK I POVIJEST HRTVATSKIH NAVIJAČKIH SKUPINA

Kada je riječ o povijesti hrvatskog navijanja, važno je spomenuti nekoliko značajnih aspekata koji se vežu uz njegov razvoj. Prvi aspekt je da je do 1991. godine Hrvatska bila dijelom Jugoslavije te je do tada postojalo samo nekoliko klubova koji su igrali za prvu ligu koja predstavlja maksimalan doseg kluba unutar državnih granica. Dakle, ukoliko je određeni klub prvoligaš, on i njegovi igrači smatraju se profesionalnim sportašima. Hrvatska ima jednu

od prvih organiziranih navijačkih skupina na području Europe. U listopadu 1950. godine navijači Hajduka si nadjenjuju ime Torcida, a 1980ih godina dolazi do utemeljenja Dinamovih Bad Blue Boysa (Brimson, 2006).

Krajem osamdesetih godina, navijačke skupine Torcida i Bad Blue Boys su skupa putovale na gostujuće utakmice u inozemstvo kako bi bile brojčano jače. Kako su navijači sa sobom nosili šalove, majice i ostale predmete za stvaranje uobičajene navijačke atmosfere, policijske intervencije su postajale sve oštrije, pogotovo kada se radilo o skupini Bad Blue Boys. Na europskim natjecanjima su se tradicionalno pojavljivali sa zastavama i bakljama, a njihova strastvenost je ponekad prerastala u nasilje. Jedan od takvih primjera je kada su 1987. godine na utakmici protiv Marseilla pripadnici Torcide aktivirali suzavce među navijačima Marseilla te time izazvali stampedo na travnjak (Brimson, 2006).

Krajem 1989. godine kada se politička situacija u zemlji zaoštravala zbog nezadovoljstva državom i njenim vodstvom, Dinamo je gostovao u Banja Luci te je to bio prvi put u Jugoslaviji da je policija napala navijače i istjerala ih sa stadiona zbog isticanja hrvatskih simbola. Dva tjedna kasnije, na utakmici Dinama u Novom Sadu, uprava kluba i sami igrači trebali su spriječiti izbacivanje navijača sa stadiona izazvano političkom napetošću. Manje od godinu dana nakon ovih incidenata, 1990. godine beogradska Crvena Zvezda i njeni navijači stigli su na gostovanje u Zagreb te su umjesto na Bad Blue Boyse, nasrnuli na obične navijače. Situacija je eskalirala paljenjem tribina i neredima na ulicama Zagreba te je utakmica otkazana. Deseci policajaca i navijača prevezeni su u bolnice, a imovinska šteta bila je iznimno visoka. Nedugo zatim kreće rat te se brojni navijači pripadnici različitih hrvatskih navijačkih skupina poput Bad Blue Boysa pridružuju braniteljima, a njima u čast podignuti su brojni spomenici na hrvatskim stadionima (Brimson, 2006).

Kada se smirio rat, vratio se i nogomet te su tribine krenuli popunjavati tinejdžeri. Iako su i dalje dominirali navijači Dinama i Hajduka, formirane su navijačke skupine i drugih manjih klubova unutar države iako su i dalje dominirali navijači Dinama i Hajduka. Nasilje i huliganizam među navijačima postojao je i dalje, no zakoni za navijače su se zaoštravali kako bi se suzbili navijački neredi. Više o primjerima i razlozima nogometnog huliganizma i poveznice s deindividuiranjem pisati će u četvrtom poglavlju ovog rada (poglavlje Deindividuiranje i navijanje).

3. DEINDIVIDUACIJA

U ovom poglavlju bit će objašnjena definicija deindividuiranja kao i pregled najznačajnijih teorija deindividuiranja. Bit će objašnjene Le Bonova teorija ponašanja gomile, Festingerova teorija fenomena deindividuiranja te Zimbardov model deindividuiranja, kao i nekoliko suvremenih teorija; socijalna teorija identiteta, teorija samokategorizacije i teorija deindividuiranja koja se temelji na socijalnom identitetu.

3.1 DEFINICIJA DEINDIVIDUIRANJA

Kako bi se objasnila definicija deindividuiranja bitno je napomenuti da pojedinci kada su sami, odnosno nisu okruženi grupom ljudi, imaju tendenciju ponašati se različito od onoga kako bi se ponašali u grupi. Primjerice na zabavama, ljudi se druže u grupama i konzumiraju veću količinu alkohola nego bi to činili da su sami. Različito ponašanje u grupama u odnosu na ponašanje pojedinca može biti uočljivo i među nogometnim navijačima kao na primjer u neredima koji se događaju za vrijeme ili nakon utakmica. U obje navedene situacije pojedinci prelaze neke osobne ponašajne granice koje ne bi prelazili da u datom trenutku nisu unutar grupe. Kako bi ostatak teksta bio jasniji bitno je definirati pojam gomile i grupe. Gomila je „razmjerno neorganizirana i nestrukturirana skupina ljudi privremeno prostorno okupljenih u povodu nekog aktualnog zajedničkog interesa ili potrebe“ (Furlan i suradnici, 2005, str. 147). Unutar gomile, pojedinci su povezani zajedničkim ciljem i namjerama koje pokušavaju ostvariti i međusobno utječu jedan na drugoga te se ohrabruju u postupcima. Također kod gomile dolazi do doživljaja anonimnosti i difuzije odgovornosti (Furlan i suradnici, 2005). Za razliku od gomile, grupa je „skupina od dvije ili više osoba čiji odnosi imaju neka od sljedećih obilježja: interakciju među članovima, uzajamno djelovanje koje se očituje u međuzavisnosti ponašanja i doživljavanja; imaju zajedničke ciljeve i ideale; sudjeluju u sustavu međusobno povezanih uloga i položaja; postoje grupne norme i standardi koji reguliraju njihovo ponašanje; sebe smatraju pripadnicima grupe, tj. imaju osjećaj grupne pripadnosti; doživljavaju grupu kao cjelinu i pokazuju tendenciju jedinstvenog reagiranja; teže da ih socijalna okolina doživljava kao grupu.“ (Furlan i suradnici, 2005, str. 146). Kako bi se objasnio fenomen različitog i ekstremnijeg ponašanja unutar grupa te pod kojim se uvjetima on javlja stvoren je pojam deindividuiranja (Festinger i suradnici, 1952).

Deindividuiranje može biti objašnjeno kao situacija u kojoj pojedinci djeluju u grupama i ne vide sami sebe kao pojedince (Festinger i suradnici, 1952). U ovom slučaju, pojedinac nema osjećaj individualnosti u odnosu na druge te zbog toga snižava osobne moralne granice.

Ovakvo snižavanje unutarnjih ograničenja olakšava pojavljivanje ponašanja koja su inače potisnuta, što može osobu dovesti do toga da prekrši socijalne norme (Vilanova i suradnici, 2017).

3.2. TEORIJE DEINDIVIDUACIJE

Prvi autor koji je razvio hipotezu da se pojedinci ponašaju različito kada su u društvu mnogo ljudi u odnosu na situacije kada su sami je Gustave Le Bon u svom djelu „The Crowd: A Study of the Popular Mind“. Le Bon (1895) tvrdi kako je „*the crowd*“ ili gomila, grupa pojedinaca koji u specifičnim okolnostima preuzimaju nove karakteristike koje se bitno razlikuju od karakteristika koje pojedinac ima u svakodnevnom životu. Postoji više vrsta gomila, ali sve imaju neke zajedničke karakteristike kao što su razarajuća moć, osigurana nekažnjivost i direktna povezanost između osigurane nekažnjivosti i veličine gomile (Vilanova i suradnici, 2017).

Prema Le Bonu (1895), bez obzira na to kakvi su pojedinci u masi, individualčeva svjesna osobnost izbljeđuje, i grupna nesvjesnost prevladava. Gomila se u ovom slučaju sastoji od zajedničkog kolektivnog bića koje je vođeno mentalnim jedinstvom i “kolektivnom dušom“ zbog koje se pojedinci osjećaju, razmišljaju i ponašaju drugačije nego što bi se uobičajeno ponašali. Uz pomoć sugestije i mehanizama “zaraznog“ ponašanja, osjećaji i ideje ubrzo postaju djela. Osoba može prijeći u stanje automatskog ponašanja u kojem na razmišlja svjesno o svojim djelima te na taj način raste mogućnost nasilničkog ponašanja (Le Bon, 1895)

Iako gomilu čine ljudi koji imaju tendenciju automatiziranog ponašanja, svaka gomila ima svog „dirigenta“. Prema Le Bonu (1895), svaki predvodnik grupe se ponaša tiranski s obzirom na to da će ga jedino na taj način poslušati masa ljudi smanjene racionalnosti. Gomila preuzima sva mišljenja i ideje dirigenta, te sva mišljenja koja su obrnuta od dirigentovog smatraju se netočnim.

Prvo istraživanje u psihologiji na temu deindividuacije proveli su Festinger i suradnici (1952) koji su i skovali termin deindividuacije kako bi objasnili situaciju u kojoj se pojedinci ponašaju kao da su “utopljeni“ u grupu. Festinger i suradnici (1952) su također smatrali da se tendencija agresivnom ponašanju ne javlja isključivo u masama ljudi kako je tvrdio Le Bon već se može javiti u grupama različitih vrsta i veličina (Vilanova i suradnici, 2017).

Festinger i suradnici (1952) su proveli istraživanje u kojem su testirali dvije pretpostavke. Prva je pretpostavka bila kako se deindividuacija javlja u grupama i popraćena

je smanjenjem unutarnje stege članova, a druga da su pojedincima privlačnije grupe u kojima postoje uvjeti za deindividuaciju nego grupe koje nemaju te uvjete. Druga pretpostavka proizlazi iz ljudske želje za zadovoljavanjem potreba koje ne mogu zadovoljiti u svakodnevnom životu zbog unutarnje stege (Vilanova i suradnici, 2017). Uvjeti koji pospješuju nastanak deindividuacije su prisutnost drugih ljudi koji dovode do socijalne facilitacije, doživljaj anonimnosti, skrivenosti i uronjenosti u masu, kao i difuzija odgovornosti (Furlan i suradnici, 2005). Deindividuacija je operacionalizirana kao stupanj prepoznatljivosti unutar grupe, odnosno mogućnost da članovi grupe jedni druge (ne)raspoznaju po imenima (Vilanova i suradnici, 2017).

U eksperimentu su istraživači primijenili metodu fokusne grupe koju su činili studenti sveučilišta u Michiganu. Prije same rasprave u grupi čitali su tekst u kojem je pisalo da većina ljudi ima duboku ogorčenost prema jednom ili oba roditelja te da oni ljudi koji to odbijaju priznati najviše mrze svoje roditelje. Sudionici istraživanja imali su pločice s imenima te im je zadano da pričaju o osjećajima prema roditeljima. Stupanj prepoznatljivosti unutar skupine sudionika procjenjivao se na način da su nakon eksperimenta sudionici dobili papir s deset rečenica. Pola rečenica s papira je neka od osoba iz fokusne grupe izgovorila dok polovicu nije izgovorio nitko iz grupe. Sudionici su za svaku izjavu trebali označiti sjećaju li se da ju je netko izgovorio i ukoliko se sjećaju, znaju li tko točno je izgovorio tu rečenicu te ime osobe koja ju je izgovorila. Također, sudionicima je postavljeno pitanje bi li htjeli s istom grupom ljudi drugom prilikom raspravljati o sličnim temama (Festinger i suradnici, 1952). Analizom rezultata istraživanja potvrđene su obje pretpostavke te je zaključeno kako članovi grupe u kojima je prisutna deindividuacija osjećaju veću privrženost prema svojim članovima od članova grupa u kojima ne postoji deindividuacija. Festinger i suradnici (1952) su prvi empirijski dokazali da se deindividuacija može pojaviti i u manjim skupinama ljudi, stoga se može laboratorijski istraživati (Vilanova i suradnici, 2017).

Prema Zimbardu (1969) na deindividuaciju utječe grupa, ali je to zapravo intraindividualni proces. Zimbardo (1969) je prvi dokazao kako deindividuacija može djelovati i prosocijalno, primjerice u pokazivanju ljubavi prema drugima. Unatoč tome većina njegovih istraživanjima temeljila se na poveznici između deindividuacije i antisocijalnog ponašanja. Također, deindividuaciju opisuje kao emocionalnu, impulzivnu, iracionalnu, hiper ekspanzivnu, intenzivnu i samoojačavajuću.

Zimbardo (1969) opisuje deindividuaciju na način da internalne ili eksternalne varijable vezane uz neki događaj dovode do stanja deindividuacije. Specifičnije osjećaju deindividuacije doprinose osjećaji anonimnosti, difuzije odgovornosti, izmijenjena vremenska perspektiva, senzorna preopterećenost i vjera da neće doći do kognitivnih interakcija ili fizičke uključenosti. Za vrijeme deindividuacije pojedincima se mijenja percepcija sebe i drugih te je briga za socijalnu evaluaciju smanjena. S obzirom na to da ljudi smatraju da nitko neće evaluirati njihovo ponašanje, imaju tendenciju ponašanja koje ide van društvenih normi, a u svakodnevnom životu bi bilo inhibirano (Vilanova i suradnici, 2017).

Zimbardo (1969) je proveo dva eksperimenta koja su od iznimne važnosti za područje deindividuacije. U jednom od njih proučavao je povezanost između anonimnosti i agresije. Sudionici istraživanja bili su podijeljeni u skupine od po četiri sudionika. Polovica skupina je bila pod uvjetima anonimnosti na način da su se nalazili u prostoriji koja je loše osvijetljena i nitko ih nije nazivao njihovim imenima. Druga polovica sudionika nije bila anonimna, odnosno obračalo im se njihovim imenima, nosili su pločice sa svojim imenima te je važnost njihovih individualnih reakcija bila naglašavana od strane eksperimentatora. Po ulasku u prostoriju sudionicima je bila puštena audiosnimka razgovora između eksperimentatora i „stranca“ koji je zapravo također sudjelovao u eksperimentu. Nakon preslušane audiosnimke, sudionici su ispunjavali upitnik o tome koliko stranca kojeg su u čuli na snimci smatraju toplom, poštenom i iskrenom osobom. Sudionicima je mogla biti puštena jedna od dvije snimke, u prvoj se stranac ponašao pristojno i tvrdio kako volontira u slobodno vrijeme, a u drugoj se stranac ponašao nepristojno i tvrdio je kako ne voli Židove. Sudionicima je bilo rečeno kako će zadavati elektrošokove „strancima“ zato što je cilj istraživanja bio donijeti zaključak o razini empatije sudionika ovisno o tome promatraju li samo osobu ili stupaju s njom u interakciju (interakcija se odnosi na zadavanje elektrošokova). Uz sve navedeno, bilo im je rečeno kako stranci neće znati tko im je zadavao elektrošokove te se na taj način stvorila i difuzija odgovornosti. Istraživanje se provodilo na način da su sudionici zadavali elektrošokove sutrancu no elektrošokovi nisu bili stvarni, ali stranci su glumili bolne reakcije na elektrošokove.

Nakon prve serije elektrošokova, sudionicima je rečeno da će sada elektrošokove zadavati drugom strancu. Skupina koja je prvo dobila zadatak zadati elektrošokove „pristojnom strancu“ nakon toga je zadavala elektrošokove nepristojnom i obrnuto. Hipoteza je glasila kako će sudionici pod utjecajem deindividuacije zadavati dulje i intenzivnije elektrošokove od onih sudionika koji nemaju percepciju anonimnosti. Analizom rezultata utvrđeno je kako postoji značajna razlika između dužine trajanja elektrošokova kod anonimne skupine i skupine u kojoj

ne postoji anonimnost. Također, osobno mišljenje o osobi kojoj se zadaju elektrošokovi imalo je utjecaja na duljinu trajanja elektrošokova kod skupine koja nije bila anonimna, ali nije imalo utjecaja na duljinu elektrošokova kod skupine koja je bila anonimna. Ovim rezultatima hipoteza je bila potvrđena (Vilanova i suradnici, 2017).

Drugi eksperiment, odnosno retest prvog eksperimenta, odvijao se s Belgijskim vojnicima koji su bili sudionici tog istraživanja. Zimbardova (1969) hipoteza je glasila kako u situacijama u kojima su ljudi pod utjecajem deindividuacije i ne vide osobu kojoj zadaju elektrošokove, trajanje elektrošokova bit će dulje nego u situacijama kada nisu anonimni te kada ih vide osobe kojima zadaju elektrošokove. Sudionici eksperimenta su bili odvedeni u odvojene prostorije gdje su bili sami te im je rečeno kako je cilj istraživanja ustanoviti kako ljudi procjenjuju reakcije i karakteristike drugih ljudi u različitim okolnostima. Sudionici koji su bili u skupini kojoj se razvijala deindividuacija nosili su velike kapuljače i mogli su vidjeti druge sudionike koji su bili jednako odjeveni kroz ekran. Sudionici u drugoj skupini su mogli vidjeti lica drugih sudionika i obraćalo im se imenima. Neki sudionici su zadavali „ispitanicima“ elektrošokove dok su ih vidjeli, a neki sudionici istraživanja nisu vidjeli „ispitanike“ kojima su zadavali elektrošokove. Rezultati istraživanja pokazali su se suprotnim od hipoteze. U situacijama kada su sudionici bili anonimni elektrošokovi su trajali kraće te su imali jednako trajanje (imali su jednaku dužinu trajanja), dok su u situacijama kada sudionici nisu bili anonimni elektrošokovi trajali dulje te su se s vremenom produživali. Također, kada nisu bili u stanju deindividuacije, sudionici su osjećali višu razinu zadovoljstva nakon zadavanja elektrošokova (Vilanova i suradnici, 2017). Ovi neočekivani rezultati su objašnjeni tako da su sudionici istraživanja, u ovom slučaju vojnici, osjećali višu razinu anksioznosti kada su bili anonimni zato što su bili izolirani od svoje grupe. Također, sami sudionici istraživanja iskazali su kako bi ponovno sudjelovali u eksperimentu jedino u slučaju da nisu odvojeni od grupe i da su anonimni.

Zimbardov (1969) model sugerira da internalne i eksternalne varijable mogu uzrokovati deindividuaciju te da deindividuacija može biti i u prosocijalnom obliku. Unatoč tome što nije istraživao prosocijalno ponašanje uzrokovano deindividuacijom, potaknuo je daljnja istraživanja na tu temu. Eksperimentom s belgijskim vojnicima pokazalo se kako osjećaji osobe u trenutku deindividuacije mogu utjecati na očekivani efekt same deindividuacije (Vilanova i suradnici, 2017).

Prentice-Dunn i Rogers (1982) predstavljaju svoj model deindividuacije koristeći diferencijalnu teoriju samosvijesti. Temeljem ove teorije samosvijest ima javnu i privatnu komponentu. Javna komponenta sastoji se od osobnog fokusa pažnje na samog sebe kao društvenog objekta, primjerice kada je osobi stalo do vlastitog fizičkog izgleda kada je u društvu drugih ljudi. Privatna komponenta se sastoji od osobnog fokusa, primjerice kada se osoba fokusira na vlastite percepcije, osjećaje i misli. Deindividuaciju u ovom slučaju induciraju znakovi odgovornosti i znakovi pažnje (Prentice-Dunn i Rogers, 1982). Znakovi odgovornosti daju informaciju o tome koliko će se osobe smatrati odgovornima za određene radnje, a znakovi pažnje utječu na to na što će se osoba fokusirati u datom trenutku. Znakovi pažnje se dijele na eksterne i interne, odnosno na znakove koji pažnju fokusiraju na samu osobu ili na neke vanjske objekte. Interni znakovi pažnje povećavaju privatnu komponentu samosvijesti dok ju eksterni smanjuju. Znakovi odgovornosti povezani su s eksternim faktorima i javnom samosvijesću. Što je viša vjerojatnost da će se osobu smatrati odgovornom za neki postupak, to je i razina javne samosvijesti viša (Vilanova i suradnici, 2017).

Interni znakovi pažnje i znakovi visoke odgovornosti smanjit će pojavu ne normativnog ponašanja u odnosu na eksterni znakove pažnje i znakove niže odgovornosti. Smanjenje i u javnoj i u privatnoj samosvijesti može dovesti do agresivnog ponašanja, no Prentice-Dunn i Rogers (1982) tvrde da je samo smanjenje privatne samosvijesti povezano s deindividuacijom. Prema diferencijalnoj teoriji samosvijesti samo privatna samosvijest je povezana s internim fokusom. Kada se neka ponašanja jave pod utjecajem vanjskih znakova pažnje, osoba je nesvjesna svog internog stanja i smanjena je mogućnost kontrole vlastitog ponašanja. Navedeno zapravo opisuje sam proces deindividuacije, no kada se ponašanje javi zbog niske razine znakova odgovornosti, ne smanjuje se kognitivno posredovanje već se ponašanje javlja kao rezultat promišljanja o posljedicama ponašanja. Osoba zaključi kako određeno ponašanje ima više prednosti nego nedostataka te se u ovom slučaju ne događa proces deindividuacije (Vilanova i suradnici, 2017).

U istraživanju koje su proveli Prentice-Dunn i Rogers (1982) testirali su izmjenjuju li znakovi pažnje privatnu samosvijest, a zatim izmjenjuju li znakovi odgovornosti javnu samosvijest. Osim toga, ispitivali su i inhibiraju li interni znakovi pažnje i znakovi visoke odgovornosti agresiju u usporedbi s eksternim znakovima pažnje i znakovima niske odgovornosti te je li privatna samosvijest povezana s deindividuacijom. Dakle, eksperimentatori su manipulirali četiri varijable, interne i eksterni znakove pažnje i znakove visoke i niske odgovornosti. U samom istraživanju sudjelovalo je osam muških

studentata psihologije. Sudionicima je bilo rečeno kako sudjelovanjem u istraživanju zapravo sudjeluju u dva eksperimenta, te kako se prvi eksperiment bavio postupcima rješavanja problema, a drugi pamćenjem. Prije mjerenja, sudionicima je dano da ispunjavaju upitnik kojim se analiziralo jesu li u stanju deindividuacije. Sudionici su bili podijeljeni u dvije skupine te su dobili zadatak u kojem su rješavali anagrame imena popularnih glazbenih skupina. U drugome zadatku zadavali su lažne elektrošokove za netočne odgovore strancima koji su rješavali zadatke pamćenja. Otprilike na sredini vremena provođenja eksperimenta sudionici su ponovno ispunjavali upitnik o stanju deindividuacije. Nakon provođenja samog eksperimenta, sudionici su ispunjavali još jedan upitnik kojim se procjenjivalo stanje deindividuacije i uzimala se u obzir javna i privatna samosvijest. Prva varijabla kojom se manipuliralo su znakovi pažnje. U slučaju eksternih znakova pažnje, sudionicima je rečeno da se ne fokusiraju na sebe za vrijeme eksperimenta, također bilo im je rečeno i da je cilj istraživanja analizirati grupne procese u pozadini rješavanja problema stoga su međusobno komunicirali za vrijeme eksperimenta. Osim toga zadatak s anagramima rješavali su u loše osvijetljenoj prostoriji, a elektrošokove su zadavali u prostoriji u kojoj je glasno svirala rock glazba kako bi im se fokus prebacio s njih samih na okolinu. Kod internih znakova pažnje sudionicima je rečeno da je fokus istraživanja njihova individualna reakcija kao i da se fokusiraju na svoje misli i osjećaje. Zadatak s anagramima su rješavali u dobro osvijetljenoj prostoriji, te su elektrošokove zadavali također u dobro osvijetljenoj tihoj prostoriji. U slučaju znakova visoke odgovornosti, osoba koja je primala elektrošokove bila je u istoj prostoriji sa sudionikom koji je zadavao elektrošokove. Također sudionicima je bilo rečeno kako će nakon provođenja eksperimenta upoznati osobu kojoj su zadavali elektrošokove te s njom diskutirati o eksperimentu kao i intenzitetu elektrošokova. Osim toga, bilo im je rečeno i kako eksperimentatori mogu pratiti intenzitet zadanih elektrošokova. U slučaju znakova niske odgovornosti sudionicima je bilo rečeno kako neće upoznati niti biti u istoj prostoriji s osobama kojima će zadavati elektrošokove kao i da intenzitet elektrošokova nije relevantan istraživanju pa ga se neće mjeriti. Rezultati istraživanja pokazali su da znakovi pažnje izmjenjuju privatnu samosvijest, a da znakovi odgovornosti izmjenjuju javnu samosvijest zato što su sudionici izloženi znakovima visoke odgovornosti postigli više rezultate za javnu samosvijest od sudionika koji su imali znakove niske odgovornosti. Osim toga, interni znakovi pažnje i znakovi visoke odgovornosti bi trebali inhibirati su agresiju u usporedbi s eksternim znakovima pažnje i znakovima niske odgovornosti zato što su sudionici pod ovim, potonjim uvjetima zadavali intenzivnije elektrošokove. Privatna samosvijest je povezana s deindividuacijom, dok javna samosvijest nije. Rezultati istraživanja ove teorije potvrdili su sve

postavljene hipoteze no objašnjenja koja su ponudili autori istraživanja preopćenita su i nedovoljno specifično obrazložena (Vilanova i suradnici, 2017).

Teorija socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1979) se temelji na tome da pojedinci tvore dio svog identiteta kroz grupe kojima pripadaju. Na taj način osoba ne vidi sebe samo kao pojedinca, već i kao pojedinca koji pripada određenoj grupi. Grupe pomažu osobi ustanoviti tko je ona i kako se treba ponašati prema drugim ljudima. Svaka grupa ima svoja pravila o tome kako se pojedinac treba ponašati i razmišljati. Prema socijalnoj teoriji identiteta, identitet se djelomično konstruira grupama kojima osoba pripada i činjenica da je osoba dio grupe i ponaša se u skladu s pravilima grupe okarakterizirava osobnost te osobe. Postoji preklapanje kolektivnog aspekta osobnosti osobe i individualnog aspekta osobnosti (Vilanova i suradnici, 2017).

Teorija samokategorizacije (Turner i suradnici, 1987) naglašava kako postoje dvije razine samokategorizacije, osobna i socijalna. Kako postoje situacije u kojima se osoba osjeća i ponaša isključivo kao pojedinac, tako postoje i situacije u kojima su istaknute sličnosti osobe s ostalim pripadnicima grupe i u tom slučaju je istaknutiji socijalni identitet osobe (Vilanova i suradnici, 2017). Socijalni identitet i ponašanje osobe ovisi o grupnoj normativnosti odnosno razini aktivnosti, postignuća ili vrsti uvjerenja za koje se smatra da su poželjni i prikladni oblici ponašanja u nekoj grupi (Furlan i suradnici, 2005). Članovi grupa često imaju potrebu izrazito se pokoravati grupnim normama jer to dovodi do pozitivnih posljedica za njih, a ne pokoravanje dovodi do izrazito negativnih posljedica (Furlan i suradnici, 2005).

Teorija deindividuacije koja se temelji na socijalnom identitetu povezuje teoriju socijalnog identiteta i teoriju samokategorizacije (Reicher i suradnici, 1995). Prema toj teoriji, varijable koje uzrokuju deindividuaciju, primjerice anonimnost ili difuzija odgovornosti, smanjuju mogućnost isticanja individualnih razlika i povećavaju grupne aspekte situacije. Posljedično tome, utjecaj grupnih normi raste i raste grupna normativnost predstavljena teorijom samokategorizacije. Osoba koja je u stanju deindividuacije nije odcijepljena od svojih individualnih karakteristika već su kolektivni aspekti osobnosti istaknutiji, kao što je predloženo u Teoriji socijalnog identiteta. Teorija deindividuacije koja se temelji na socijalnom identitetu mijenja Le Bonovu (1895) teoriju utoliko što ne smatra da se pojedinci u situaciji deindividuacije ne osjećaju kao pojedinci i da je nenormativno ponašanje prirodna pojava u ideju kako se u ovim slučajevima pojedinac i dalje osjeća kao pojedinac te da ponašanje nije

nenormativno već je normativno za tu konkretnu situaciju. Također, ova teorija prva razlikuje grupne norme i socijalne norme (Vilanova i suradnici, 2017).

4. DEINDIVIDUACIJA I NAVIJANJE

U ovom poglavlju bit će obrađeno nekoliko novijih istraživanja koja obuhvaćaju agresiju navijačkih skupina i povezuju ju s deindividuacijom i samom anonimnosti unutar grupa. Osim toga, navesti će se i najrelevantniji huliganski sukobi navijačke skupine Bad Blue Boys te će biti iznijeti zaključci o procesima i uvjetima za koje se pretpostavlja da bi mogli biti u pozadini nereda, a povezani su s deindividuacijom.

4.1 ISTRAŽIVANJA DEINDIVIDUACIJE U NAVIJAČKIM SKUPINAMA

U istraživanju koje su proveli Dimmock i Grove (2005) istraživala se povezanost između identifikacije navijača i čimbenika agresije. Identifikacija navijača odnosi se na razinu povezanosti koju pojedinac osjeća s odabranim sportkim klubom (Wann i Branscombe, 1993). Istraživanje se temeljilo na teoriji planiranog ponašanja kojom se tvrdi kako pojedinčeva namjera za izvršavanjem nekog ponašanja ovisi o stavovima prema tom ponašanju, socijalnim normama vezanim uz to ponašanje i percipiranoj bihevioralnoj kontroli (Ajzen, 1985). U istraživanju je sudjelovao 231 sudionik iz Australije, dio ispitanika su bili fanovi australskih nogometnih klubova, a dio fanovi australskog košarkaškog kluba. Sudionici su bili podijeljeni u tri skupine na temelju rezultata na skali identifikacije gledatelja sa sportskim klubom (Wann i Branscombe, 1993). Analizom rezultata utvrđeno je kako nije postojala razlika u pogledima na agresiju između skupine koja je imala visoku identifikaciju sa sportskim klubom i skupine koja je imala nisku identifikaciju sa sportskim klubom, ali zaključeno je i kako osobe iz skupine koja se visoko identificirala s klubom je imala manju percipiranu kontrolu svog ponašanja na utakmicama od osoba iz skupine s niskom identifikacijom s klubom. Ovi rezultati mogu biti objašnjeni time što osobe koje se visoko identificiraju s klubom doživljavaju ekstremnije fluktuacije emocija za vrijeme utakmica (Wann i suradnici, 1994), a ovakve ekstremne emocije mogu utjecati na percepciju kontrole (Dimmock i Grove, 2005). Navijači koji percipiraju da je njihov identitet ugrožen ili s druge strane pojačan, mogu doživjeti emocije koje dovode do smanjenja bihevioralne kontrole. U situacijama u kojima se identitet pojačava, navijači koji se visoko identificiraju s klubom za razliku od navijača koji se nisko identificiraju s klubom mogu doživjeti euforiju koja može biti pokretač za sudjelovanje u neredima koji mogu nastati tijekom slavlja (Dimmock i Grove, 2005). Dobiveni rezultati se također mogu objasniti i deindividuacijom. Prema teoriji Simonsa i Taylora (1992), osobe koje se više identificiraju s

klubom sklonije su deindividuaciji unutar grupe od osoba koje se nisko identificiraju s klubom. Postoji očita povezanost između deindividuacije i percipiranog nedostatka bihevioralne kontrole zato što osobe koje doživljavaju deindividuaciju imaju nižu samosvijest i nedostatak socijalne stege (Dimmock i Grove, 2005).

Istraživanje koje su proveli Knapton i suradnici (2018) bavi se problematikom nasilja među gledateljima nogometnih utakmica u Švedskoj. Istraživanje nije strogo vezano uz deindividuaciju, no daje uvid u procese koje pojedince dovedu do agresivnog ponašanja povezanog s navijanjem. Brojni modeli i teorije unutar psihologije pokušali su objasniti zašto se pojedinci koji sebe smatraju navijačima ponašaju na način na koji se ponašaju, no zanemarili su socijalne utjecaje koji bi mogli utjecati na ponašanje pojedinaca unutar navijačkog nasilja. Knapton i suradnici (2018) tvrde kako agresivno ponašanje među navijačima može ukazivati na povezanost među navijačima i njihovu predanost drugim navijačima iste skupine. U njihovom istraživanju sudjelovalo je 350 švedskih navijača muškog spola koji su ispunjavali anketu kojom se procjenjivala njihova razina potrebe za pripadanjem, osjetljivosti na odbacivanje i spremnost za sudjelovanje u nasilnom ponašanju. Analizom u istraživanju utvrđenih rezultata ustanovljeno je kako postoji statistički značajna povezanost između pojedinaca koji su osjetljivi na odbacivanje s visokom potrebom za pripadanjem i spremnosti za sudjelovanje u nasilnim ponašanjima prema navijačima suparničke skupine. Ovi rezultati mogu biti objašnjeni i na način da se osobe zapravo samo žele uklopiti, odnosno, veći motivator za nasilno ponašanje im je potreba da ih drugi članovi skupine vole nego što je to strah od izoliranja i mržnje drugih članova skupine (Knapton i suradnici, 2018). Nedostatak ovog istraživanja je što se nije mjerilo samo sudjelovanje u nasilju već se mjerila namjera. Dakle, iako su sudionici istraživanja nagovjestili da su spremni sudjelovati u nasilju oni nisu nužno zapravo sudjelovali u njemu. Doduše može se pretpostaviti kako sudionici iako nisu imali iskustva nasilnih radnji u prošlosti to ne znači nužno da se nasilno ponašanje neće javiti u budućnosti. Bez obzira na navedeno, svakako bi bilo korisno da je u istraživanju ispitivano i jesu li sudionici već učestovali u navijačkom nasilju. Generalni zaključak ovog istraživanja je da ponašanje pojedinaca unutar navijačke skupine ovisi o grupnim normama skupine, dakle ukoliko bi navijačka skupina kao normu uvela neodobravanje nasilja, pojedinci nebi iskazivali nasilno ponašanje zato što se ono protivi grupnim normama (Knapton i suradnici, 2018). Primjer uvođenja ovakvih normi se vidi u navijačkoj skupini danske reprezentacije Roligans koja se izričito protivi nasilničkom navijačkom ponašanju (Smyth i Eriksen, 2009).

U eseju koji je napisala Greco (2021) opisuju se objašnjenja pozadine nogometnog huliganizma iz socijalno-okolinske perspektive s fokusom na ponašanje grupa i utjecaj vršnjaka. Cilj eseja bio je objasniti kako je za razumijevanje pozadine huliganizma nužno uzeti u obzir sve čimbenike koji do njega dovode. U tom se eseju navodi kako Van Hiel i suradnici (2007) definiraju nogometne huligane kao navijače jednog ili više nogometnog kluba koji se često, ali ne uvijek upuštaju u buntovno ponašanje prije, za vrijeme i nakon nogometne utakmice. Iz perspektive psihologije grupa, Priks (2010) pak definira organizirani huliganizam kao ponašanje navijača dva suparnička kluba koji organiziraju susrete na kojima se događaju tuče koje imaju norme nalik uličnim borbama bandi. Nogometni huliganizam i ponašanje bandi imaju više zajedničkih elemenata među kojima je i normirano grupno ponašanje (Greco, 2021). Primjenom Tajfelove i Turnerove (1979) teorije na nogometne navijače može se zaključiti da je u navijačkim skupinama osobni identitet pojedinca povezan s grupnim identitetom navijačke skupine, a taj grupni identitet postaje još izraženiji sličnim oblačenjem navijača pripadnika iste skupine. Na primjeru Bad Blue Boysa očekivano je da se na utakmice dolazi u „crnini“ odnosno u odjeći tamnih boja što je suprotno od navijačke skupine Torcida čiji pripadnici na utakmice dolaze u bijelim majicama. Socijalna teorija identiteta primijenjena na nogometne huligane objašnjava da se suparničko ponašanje među navijačkim skupinama pojačava željom za izgradnjom pozitivne slike o vlastitoj skupini i istovremenim omalovažavanjem suparničke skupine. Ti osjećaji kompetitivnosti pojačavaju se te često rezultiraju deindividuacijom i dovode do antisocijalnog ponašanja. Reicher i suradnici (1995) tvrde da u tom slučaju anonimnost oslabljuje osobni identitet i pojačava identifikaciju sa socijalnim identitetom skupine. Pojačana aktivacija grupnog identiteta može dovesti osobe u ranjivije i osjetljivije stanje u kojem se osobe ponašaju prema grupnim normama, koje su u slučaju nogometnog huliganizma češće antisocijalne nego prosocijalne. Kombinacijom osjećaja kompetitivnosti, povećane anonimnosti i potrebom za pozitivnim mišljenjem o grupnom identitetu skupine kojoj osoba pripada socijalna teorija identiteta i teorija deindividuacije objašnjavaju porast u antisocijalnom ponašanju među pripadnicima navijačkih skupina (Greco, 2021). Dodavši ovim teorijama osjećaj frustracije nakon izgubljene utakmice prema teoriji frustracija – agresija (Dollard i suradnici, 1939) javlja se agresivno ponašanje, odnosno navijački neredi. Prema teoriji frustracija – agresija, agresivno ponašanje se uvijek javlja nakon što osoba doživi frustraciju (Aronson i suradnici, 2005). S biološke strane, agresivnom huliganskom ponašanju pridonosi i povećana razina testosterona kao i antisocijalni poremećaj ličnosti

4.2 PRIMJERI DEINDIVIDUACIJE KOD NAVIJAČKE SKUPINE BAD BLUE BOYS

Članovi Bad Blue Boysa, navijačke skupine GNK Dinama iz Zagreba su za vrijeme svog postojanja sudjelovali u više desetaka sukoba. U ovom dijelu će biti navedeni neki od značajnijih navijačkih sukoba te koji bi procesi mogli biti uzroci tih sukoba.

U talijanskom Bergamu je 1990. godine došlo do sukoba između polcajaca i Bad Blue Boysa. Ovo je bila prva europska utakmica za Boyse. U sukobu je sudjelovalo oko 1500 Boysa. S obzirom na mnogobrojnost navijača može se zaključiti kako je anonimnost bila visoka što, kako je već navedeno ranije u radu može dovesti do deindividuacije. Također, uzrok agresivnog ponašanja može biti i posljedica frustracije koju su navijači doživjeli kao posljedicu negodovanja uprave Dinama što su navijači došli na trening, kao i oduzimanja navijačkih rekvizita na sam dan utakmice od strane policije. Dakle, ovaj događaj se može objasniti i teorijom frustracija – agresija.

Idući značajan nered Bad Blue Boysa kojem bi mogla posredovati deindividuacija dogodio se 1994. godine na europskoj utakmici protiv Auxerre. Zbog procjene da sudac nije pravedno sudio na utakmici zbog čega je nogometna momčad izgubila utakmicu, na kraju utakmice je slijedilo nedolično ponašanje u obliku agresije prema policiji. Posljedično tome Dinamo je na godinu nada suspendiran iz europskog natjecanja. U ovom slučaju, moguće je i da je agresiju prema policajcima potaknula i frustracija navijača zbog lošeg rezultata na toj utakmici. Osim toga, jasno je vidljivo da je u pozadini huliganskog ponašanja odstupanje od ustaljenih društvenih normi i smanjena individualna samosvijest kao i anonimnost navijača mogla dovesti do stanja deindividuacije kod pojedinaca, a što je za posljedicu imalo bacanje baklji i stolica na teren.

Gotovo ista situacija ponovila se u Auxerreu i 2006. godine kada je oko 500 Bad Blue Boysa došlo na gostujuću utakmicu. Nakon samo nekoliko minuta utakmice, navijači Dinama započeli su bakljadu te baklje bacali u teren kao i demolirali stadion. Kao i u prethodno objašnjenim slučajevima nereda, i ovdje se može zaključiti kako je postojalo stanje smanjenog doživljaja ličnosti i svijesti o sebi kao individualnoj osobi, te da je kao posljedica deindividuacije bio huliganizam. Navijači su vjerojatno osjećali anonimnost i uronjenost u masu te je posljedično tome došlo do demoliranja stadiona i bacanja sjedala u teren.

Među novijim događajima važno je istaknuti i događaj koji se odvio 30. listopada 2022. godine. Prije utakmice između Hajduka i Lokomotive koja se igrala u Zagrebu, unatoč tome što se utakmica nije igrala između Hajduka i GNK Dinama, dogodila se tučnjava između

pripadnika Bad Blue Boysa i Torcide. Navijači obje skupine su vjerojatno doživjeli osjećaj difuzije odgovornosti koja je pridonijela pojavi društveno nepoželjnog ponašanja. Uz difuziju odgovornosti i već opisanu anonimnost, skrivenost i uronjenost u masu vjerojatno su također doprinijeli osjećaju deindividuacije. Iz ove situacije gdje u neredima sudjeluju dvije suparničke navijačke skupine vidljivo je i iznimno polarizirano ponašanje skupina. Navedena situacija je i dalje aktualna budući da pripadnici navijačkih skupina i dalje kazneno odgovaraju za taj događaj. Strožim kaznama za navijačke nered nastoji im se stati na kraj te primiriti Hrvatske navijače.

Za kraj ovog poglavlja važno je spomenuti i aktualnu situaciju iz Grčke koja se odvila 7. kolovoza 2023. godine kada su izbili huliganski neredi u Ateni. U tim neredima smrtno je stradao jedan navijač Grčkog kluba AEK. Na snimkama nereda vidljivo je kako svi Bad Blue Boysi na sebi imaju odjevene tamne boje, odnosno takozvanu „crninu“ pomoću koje svjesno postižu težu prepoznatljivost i anonimnost. U ovom slučaju je također socijalni identitet prevladao te su se Boysi povelili za svojim grupnim normama i iskazali agresivno ponašanje prema navijačima suparničke navijačke skupine. Može se naslutiti i kako članovi ove navijačke skupine međusobno osjećaju privrženost koja je često prisutna u situacijama deindividuacije (Festinger i suradnici, 1952). Primjenom teorije deindividuacije koja se temelji na socijalnom identitetu (Reicher i suradnici, 1995) u navedenom slučaju može se zaključiti kako je deindividuacija dovela do smanjene mogućnosti isticanja individualnih razlika i povećavanja grupnih aspekata situacije, u ovom slučaju možda osjećaj ugroženosti ili ljutnje prema suparničkoj navijačkoj skupini.

Za sve navedene događaje zajednička je anonimnost i teška prepoznatljivost navijača osigurana tamnom odjećom, osim toga zajedničko je i normirano grupno ponašanje. Frustracija se javlja u nekoliko situacija, no nije nužan uzrok agresije odnosno nereda.

Osim antisocijalnog ponašanja u obliku nereda, Boysi su pokazali i prosocijalna ponašanjem kada su navijaču s invaliditetom poklonili zastavu, majicu, šal i kapu nakon čega su i skandirali njegovo ime te se pritom navedena osoba i rasplakala. Osim toga, pomagali su unesrećenima nakon potresa u Petrinji kao i u rodilištu nakon potresa u Zagrebu a postoje i brojni drugi primjeri pomaganja od strane navijača u kriznim situacijama.

5. ZAKLJUČAK

Za brojne ljubitelje sporta, kako nogometa tako i mnogobrojnih drugih sportova slijediti odabrani klub predstavlja dugogodišnju, pa ponekad i doživotnu strast (Gifford, 2006). U

brojnim popularnim i znanstvenim knjigama o sportu može se naići na podatak kako je nogomet najpopularniji svjetski sport (Šantek, 2017). Brojni nogometni klubovi imaju mnogo svojih pratitelja, odnosno navijača no uz navijaštvo ponekad dolazi i agresivno, nasilničko i destruktivno ponašanje te tada navijaštvo prelazi u huliganizam. Nogometni huliganizam nema svoju specifičnu definiciju, ali se može pojasniti kao niz antisocijalnih ponašanja uključujući bacanje baklji u teren, vandaliziranje stadiona i privatnih posjeda kao i verbalna i fizička agresija protiv članova suparničke navijačke skupine (Dunning i suradnici, 1986). U mnogim slučajevima nogometno huliganstvo može se povezivati s drugim nevezanim fenomenima kao što je nezadovoljstvo političkim i drugim društvenim prilikama u zemlji (Bimson, 2006).

Prvi autor koji je razvio hipotezu da se osobe ponašaju različito u grupi naspram ponašanja kada su sami je LeBon (1895) koji je zaključio kako u grupi pojedincima svjesna osobnost blijedi, a grupna nesvjesnost prevladava. Prvo istraživanje na temu deindividuacije proveli su Festinger i suradnici (1952) koji su zaključili kako članovi grupe u kojoj je prisutna deindividuacija osjećaju veću privrženost prema članovima svoje grupe od članova grupe u kojoj ne postoji deindividuacija. Zimbardo (1969) je pak zaključio kako na deindividuaciju utječe grupa, ali je zapravo proces koji se događa unutar grupe.

Novijim istraživanjima koje navijačke skupine gledaju u kontekstu deindividuacije zaključeno je kako su osobe koje se više identificiraju s klubom za koji navijaju sklonije deindividuaciji unutar grupe od osoba koje se nisko identificiraju s klubom za kojeg navijaju (Dimmock i Grove, 2005). Također je zaključeno i da postoji povezanost između deindividuacije i percipiranog nedostatka bihevioralne kontrole iz čega se zaključuje da osobe koje doživljavaju deindividuaciju imaju nižu samosvijest i nedostatak socijalne stege (Dimmock i Grove, 2005).

Postoji više desetaka slučajeva u kojima je navijačka skupina Bad Blue Boys sudjelovala u neredima kojima je mogla posredovati deindividuacija, no trenutno najrelevantnija je aktualna situacija iz Grčke. Proučavanjem snimaka može se jasno uočiti i grupna kohezija među navijačima. Isti zaključci mogu se donijeti i za navijačku skupinu grčkog AEKa. Ovaj događaj je na žalost pravi primjer kako deindividuacija i huliganizam u kombinaciji mogu imati razarajuće posljedice koje su nažalost ovaj put prerasle materijalnu štetu i lakše i teže tjelesne ozlijede i završile smrću jednog navijača. Osim antisocijalnih ponašanja poput nereda, navijačke skupine imaju tendenciju pokazivati i prosocijalna ponašanja poput pomaganja unesrećenima u potresima u Zagrebu i Petrinji, izgradnje nasipa

za vrijeme poplava i davanju osobe s downovim sindromom da vodi navijanje na utakmici bubnjanjem. Iz navedenog je vidljivo da se navijačke skupine ne sastoje isključivo od članova huligana kojima je jedini cilj potući se i raditi nereda, iako ta strana navijaštva prevladava u medijima.

Daljnjim istraživanjima na temu deindividuacije u navijačkim skupinama trebalo bi se ustvrditi kako, kao na primjeru danske reprezentacije Roligans, potaknuti članove navijačkih skupina za postavljanje normi koje ne uključuju i osuđuju nasilna ponašanja. Provođenjem daljnjih istraživanja na ovu temu moglo bi se pomoći zakonodavnim tijelima u kako u Hrvatskoj tako i u ostatku Europe za donošenje relevantnijih i prikladnijih zakona koji se dotiču navijačkih skupina.

6. LITERATURA:

- Ajzen I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. U J. Kuhl & J. Beckmann (Ur.), *Action control: From cognition to behavior* (str. 11–39). Berlin: Springer.
- Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Brimson, D. (2006). *Nogometno nasilje u Europi*. Celeber.
- Comeron, M. (2002). *The prevention of violence in sport*. Council of Europe.
- Diener, E., Lusk, R., DeFour, D. C. i Flax, R. (1980). Deindividuation: Effects of group size, density, number of observers, and group member similarity on self-consciousness and disinhibited behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(3), 449–459. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.39.3.449>
- Dimmock, J. A. i Grove, J. R. (2005). Relationship of fan identification to determinants of aggression. *Journal of Applied Sport Psychology*, 17(1), 37–47. <https://doi.org/10.1080/10413200590907559>
- Dollard, J., Doob, L., Mowrer, O. i Sears, R. (1939). *Frustration and Aggression*. New Haven: Harvard University Press
- Dunning, E., Murphy, P. i Williams, J. (1986). Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation. *British Journal of Sociology*, str. 221- 244.
- Festinger, L., Pepitone, A., I Newcomb, T. M. (1952). Some consequences of de-individuation in a group. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 47(2), 382–389. <https://doi.org/10.1037/h0057906>
- Furlan, I., Kljajić, S., Kolesarić, V., Krizmanić, M., Petz, B., Szabo, S. i Šverko, B. (2005). *Psihologijski rječnik: Drugo izmijenjeno i dopunjeno izanje* (B. Petz, Ur.). Naklada slap.
- Gifford, C. (2006). *Nogometna Enciklopedija*. Profil.
- Greco, L. (2018). Football Hooliganism: A Psychological perspective. *ResearchGate*. https://www.researchgate.net/publication/351969973_Football_Hooliganism_A_Psychological_Perspective
- Hewstone, M. i Stroebe, W. (2001). *Socijalna psihologija: europske perspektive*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hopkins, M. i Treadwell, J. (2014). *Football Hooliganism, Fan Behaviour and Crime*. Basingstoke: Palgrave Macmillan UK.

- Knapton, H., Espinosa, L., Meier, H. E., Bäck, E. i Bäck, H. (2018). Belonging for violence: Personality, football fandom, and spectator aggression. *Nordic Psychology*, 70(4), 278–289. <https://doi.org/10.1080/19012276.2018.1430611>
- Le Bon, G. (1895). *The Crowd: A Study of the Popular Mind*. Transaction, London.
- Perryman, M. (2013). *Hooligan Wars: Causes and Effects of Football Violence*. Random House.
- Postmes, T. i Spears, R. (1998). Deindividuation and antinormative behavior: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 123(3), 238–259. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.123.3.238>
- Prentice-Dunn, S. i Rogers, R. W. (1982). Effects of public and private self-awareness on deindividuation and aggression. *Journal of Personality and Social Psychology* doi:10.1037/0022-3514.43.3.503
- Priks, M. (2010). Does Frustration Lead to Violence? Evidence from the Swedish Hooligan Scene. *KYLOS*, 63(3), 450-460.
- Reicher, S. D., Spears, R. i Postmes, T. (1995). A social identity model of deindividuation phenomena. *European Review of Social Psychology*. doi:10.1080/14792779443000049
- Simons, Y. i Taylor, J. (1992). A psychosocial model of fan violence. *International Journal of Sport Psychology*, 23, 207–226.
- Smyth, R. i Eriksen, L. (2009). *The forgotten story of ... Danish Dynamite, the Denmark side of the mid-80s*. The Guardian. Retrieved from <https://www.theguardian.com/football/blog/2009/oct/13/forgotten-story-denmark-1980s>
- Šantek, G. P. (2017). *Dinamo - to smo mi! : antropološki ogledi o Dinamu i njegovim navijačima*. <https://doi.org/10.17234/9789531757584>
- Tajfel, H. i Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W. G. Austin, & S. Worchel (Ur.), *The social psychology of intergroup relations* (str. 33–47). Monterey, CA: Brooks-Cole
- Tian, Y., Ma, C. i Shi, Z. (2022). Chinese football violence: An extended theory of planned behavior model to predict fans' violent behavioral intentions. *Frontiers in Psychology*, 13. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.977497>
- Tranter, N. L. (1995). The cappielow riot and the composition and behaviour of soccer crowds in late Victorian Scotland. *International Journal of the History of Sport*. <https://doi.org/10.1080/09523369508713913>
- Tsoukala, A. (2009). *Football hooliganism in Europe: Security and Civil Liberties in the Balance*. Springer.

- Turner, J. C., Hogg, M. A., Oakes, P. J., Reicher, S. D., i Wetherell, M. S. (1987). *Rediscovering the social group: A self - categorization theory*. Oxford and New York: Basil Blackwell.
- Van Hiel, A., Hautman, L., Cornelis, I. i De Clerc, B. (2007). Football Hooliganism: Comparing Self-Awareness and Social Identity Theory Explanations. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, vol. 17, str. 169-186.
- Vilanova, F., Beria, F. M., Costa, Â. i Koller, S. H. (2017). Deindividuation: From Le Bon to the social identity model of deindividuation effects. *Cogent Psychology*, 4(1), 1308104. <https://doi.org/10.1080/23311908.2017.1308104>
- Wann, D. L. i Branscombe, N. R. (1993). Sports fans: Measuring degree of identification with their team. *International Journal of Sport Psychology*, 24, 1–17.
- Wann, D. L., Dolan, T. J., McGeorge, K. K., i Allison, J. A. (1994). Relationships between spectator identification and spectators' perceptions of influence, spectators' emotions, and competition outcome. *Journal of Sport and Exercise Psychology*, 16, 347–364.
- Zimbardo, P. G. (1969). The human choice: Individuation, reason, and order versus deindividuation, impulse, and chaos. *Nebraska Symposium on Motivation*, 17, 237–307.